

ORCSIK ROLAND

Grimasz és fityisz

DOMONKOS ISTVÁN GYERMEKVERSEIRŐL

Gyűjtőpont

Az 1961–1964-ig tartó időszakban az újvidéki *Ifjúság* c. hetilap művészeti, kritikai melléklete a *Symposion* nevet viseli (munkatársak: Bányai János, Domonkos István, Fehér Kálmán és Koncz István, szerkesztő: Tolnai Ottó). A melléklet köré tömörülő szerzők olyan szellemi és mozgalmi teret hoztak létre, amely lényegesen befolyásolta és meghatározta a vajdasági szellemi dimenziót, majd hatott a magyarországi irodalom alakulására is. 1965-ben a lap új köntösben jelenik meg, ezúttal már önálló folyóiratként: *Új Symposion*. 1974-ig, a jugoszláv dogmatikus hivatali szervek cenzúrájaig (amely az addigi szerkesztőség leváltását eredményezte) tartó időszakot az irodalomtörténet az „első nemzedék korszakának” nevezi. A saját maguk által gerjesztett kánon alapján – az említettekén kívül – a következő alkotókat sorolhatjuk még ide (a teljesség igénye nélkül): Bosnyák István, Brasnyó István, Gerold László, Gion Nándor, Maurits Ferenc, Utasi Csaba, Végel László stb.

Domonkos István irodalmi munkássága tehát szorosan összefügg az újvidéki *Új Symposion* folyóirat történetével. Az ún. „első nemzedék” egyik „titánjaként” tartják számon. Szépirodalmi művei közt fontos helyet foglalnak el „gyermekirodalmi” alkotásai is. Ifjúsági regénye (*Via Italia* 1970, 1984) és gyermekverseit tartalmazó kötete (*Tessék engem megdicsérni*, 1976, 1980²⁴) hébe-hóba ma is foglalkoztatja az olvasókat (ezt bizonyítja a Szegeden, 2000. április 8-án megrendezett *Domonkos István irodalmi munkássága* c. műsor, ahol egyenlő mértékben esett szó a szerző „ifjúsági” és „felnőtt” alkotásairól²⁵. Hasonló megfontolásból készült a Domonkos Istvánnak és Németh Istvánnak szentelt újvidéki *Híd* 2000/8-as száma is).

Domonkos gyermekirodalmi munkáinak magyarországi recepciója meglehetősen gyér, csak elvétve született néhány kritika (Seres József²⁶, Varga Lajos Márton²⁷, Pintér Lajos²⁸), tanulmány eddig még egy sem. Ez talán összefügg a vajdasági gyermekirodalom magyarországi fogadtatásával is. Pl. az 1988/12-es gyermekirodalomnak szentelt *Alföld* számában olvashatunk elemzéseket a felvidéki, erdélyi és magyarországi szerzők

²⁴ Akárcsak ifjúsági regénye, a *Tessék engem megdicsérni* mindkét kiadása is az újvidéki Forumnál jelent meg.

²⁵ A program főszervezői: Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) Szegedi Tagozata és a Fiatal Szegedi Írók Köre (FASZIK). A rendezvényen Csorba Béla és Bitskey Zoltán beszélt a művekről, a moderátor szerepét Domonkos Tamás vállalta. A becsei származású Varjú Ilona a vajdasági középiskolások segítségével felolvasó programot állított össze Domonkos műveiből.

²⁶ Seres József: *Két ifjúsági könyv a Vajdaságból*. In: *Forrás* 1979/5

²⁷ Vö.: i. m.

²⁸ Pintér Lajos: *Domonkos István: Tessék engem megdicsérni*. Népszava 1977/I.

munkáiról, a délvidéki alkotásokat viszont egy tanulmány sem méltatta. Rigó Béla is csak utalás szinten említi meg, hogy „Jugoszláviában Tolnai Ottó”²⁹ foglalkozik gyermeklírával. A helyzet úgy tűnik azóta sem változott különösebben, mert a Komáromi Gabriella által szerkesztett 1999-es *Gyermekirodalom*³⁰ c. könyv sem foglalkozik a határon túli magyar szerzőkkel (csupán néhány alkotóval: Kányádi Sándorral, Szilágyi Domokossal, a vajdaságiak közül pedig csak a Magyarországra költözött Gion Nándor 1980-as *Sortűz egy fekete bivalyért* c. műve kapott néhány sort).

Átalakulás

Az elvárásokkal szemben meglepő, hogy Domonkos gyermekverseit a *Kormány-eltörésben* után írta, az után a költemény után, amelyet „negatív szimfóniának” (Utasi Csaba), a „bele nem egyezés eposzának” (Végel László) neveztek a kritikusok. A kötet megjelenését pozitív kritikai visszhang követte, sikerét mi sem bizonyítja jobban, hogy 1980-ban megérte második – bővített – kiadását is, ezúttal Baráth Ferenc rajzaival. A könyv azon ritka vajdasági magyar kötetek közé tartozik, amelynek magyarországi recepciója is van.

Amikor már úgy tűnt, csak a roncsnyelv alkalmas a költői megszólalásra, az 1974/108-as *Új Symposion*-ban megjelenik néhány teljesen frissnek ható, játékos írás (*A zongorabajnok; Néha így, néha úgy; Dilidali; A szél legjobb barátja; Béci; Nekem azért fáj a hasam; Kocanóta*³¹; *Jaj nekem!; Tessék engem megdicsérni; Rendetlen állatok*), ugyanígy a *Híd* 1974/7–8-as számában még egy hasonszórú költeménnyel találkozunk (*Amott a szobavölgyben*). Két évvel később pedig kötetben is realizálódott gyermekverseinek első kiadása, Dormán László fotóillusztrációival.

A kötet egyik kritikusa, Utasi Csaba is szokatlannak találta ezt a „kirándulást”: „Furcsa volt megbarátkozni a ténnyel, hogy az álarcoktól idegenkedő, önnön költői »szerepeit« is ironikusan romboló, hiteiben megingott, a valóság és a költészet között őrlődő Domonkos István egyszer csak a gyermekverseknél kötött ki.”³², majd két lehetséges okot vázol fel, az egyik: „az átmeneti feloldozás reményét kínálta neki a gyermekköltészet”³³, a másik ok, illetve hatás a Domonkos publicisztikai írásából (*A mi utcánk költője, Hős kis ibolyák*) megismert Brasnyó Lajcsi verseire vezethető vissza: „Ennek a szomszéd gyereknek tiszta forrásból táplálkozó, feltűnési vágytól, szándékolt őszinteségtől, megjátszott flegmától mentes verselése a szó szoros értelmében megdöbbenetett, s nemcsak azon munkálkodott, hogy olvasóink is mielőbb megismerkedjenek vele, hanem hosszan, lelkendezve beszélt róla többször is, mint egy eleven csodáról, mint egy jelenésről.”³⁴ Utasinak a megközelítése párhuzamba hozható Bányai János modern „felnőtt” versek értelmezésével: „[...] a „magas költészet” egyre hermetikusabbá válva nem is szólhat már oly bensőségesen és közvetlenül, sem olyan emlékezetesen és játékosan az emberi, a gyermeki élet és lét jelenségeiről, ahogyan azt a gyer-

²⁹ Rigó Béla: *Négy évtized a magyar ifjúsági és gyermekirodalomban*. In: *Alföld* 1988/12, Debrecen, 31.

³⁰ *Gyermekirodalom*. Szerk.: Komáromi Gabriella, Helikon, Bp., 1999

³¹ Ez a verse már nem szerepel a kötet második, bővített kiadásában.

³² Utasi Csaba: *Szerep és egyéniség*. In: *Vonulni ha illón*, Forum, Újvidék, 1982. 104.

³³ i. m. 104.

³⁴ i. m. 104.

mekvers még megetheti”³⁵. Összegezve az eddigieket: noha pontos okot nem mondhatunk, lehetséges magyarázatnak tűnnek a fenti megközelítések. Ezek szerint Domonkos számára a gyermekversek olyan szerepet nyújtottak, amelyet feltehetően az addigi írásaival nem tudott kihasználni³⁶. Ugyanakkor téves lenne az az elképzelés, hogy a szerző gyermekversei teljes mértékben elütnek a korábbi munkáitól. A *Tessék engem megdicsérni* befogadás-története többek között arról is tanúskodik, hogy a kötet anyaga sok olyan írást tartalmaz, amelyek hasonló poétikai eszközökkel élnek, mint a szerző addigi alkotásai. Pl. így fogja fel e versek első értelmezője is (Domonkos ekkor még ki sem adta a kötetét), Túri Gábor, amikor az *Amott a szobavölgyben* c. költeményt közeli meg: „Profanizálja a szó mágiáját, hogy a szó inadekvátságával rádöbentsen a szobavölgyi létnek már csak így megközelíthető egyhangúságára. Végül tehát a szó ismét önmagára irányította a figyelmét, de ez az önzés talán új értelmet nyer. Mert tartalmink ellenőrzésére figyelmeztet. Nyelvközpontú »felnőtt« költészeti avantgardunk világgal való szembesülésének problémájához érkezünk. Talán túl messzire jutottunk. Mert a szó csodáján túl a megsemmisülés következik.”³⁷ S mivel a „felnőtt” és a „gyermek” versek közti határ ennyire labilis, Bányai az idézett tanulmányában azt állítja, hogy a két világot nem annyira a különbség jellemzi, hanem inkább az, hogy „kiegészítik egymást”³⁸. Ezért amikor Domonkos gyermekverseit tárgyaljuk, szem előtt kell tartanunk gyermek-felnőtt közti viszony definiálásának labilitását (ugyanez az elméleti bizonytalanság vonatkozik a gyermekirodalom fogalmára is, amit jól tükröz a *Forrásban* [2000/12] Lovász Andrea: *Gyermek – irodalom* c. tanulmánya).

Ennek ellenére Bányai megjegyzi, hogy a gyermekköltészetnek vannak látszólagos „külön sajátosságai”: „[...] a gyermekversekben a versbeszéd formálóeszközei mindig hangsúlyosabban vannak jelen, közvetlenebbül, azt is mondhatnám, szemérmertlenebbül mutatkoznak meg, a rím, a ritmus, a dallam harsányabb, a szóképek ríkítóbb, változatosabb, színesebb. Mégpedig azért, mert a gyermekvers nem tagadja az álarcot, a szerepjátszást, de az ártatlanságot sem. Így tud fényt deríteni a költészet titkaira.”³⁹

Domonkos esetében Harkai Vass Éva a formai nyelvnél fontosabbnak tartja a versek tartalmi jegyeit. Szerinte nem a zene domináns, noha „verseiben ugyan többnyire szerepet játszik a rím és a ritmus”⁴⁰. Vele szemben úgy gondolom, amennyiben e szövegeit összevetjük Domonkos korábbi írásaival, akkor a tartalmi újítás mellett nagy hangsúlyt kapnak a formai megoldások is. Ilyen pl. az *Öt törött tőköt* c. verse:

³⁵ Bányai János: *Mit jelent a Messzike?* In: *Messzike. Jugoszláviai magyar költők gyermekversei*, Forum, Újvidék, 1979, 95.

³⁶ Ezzel szemben Domonkos a *Forrásnak* adott interjúbán erre a kérdésre egyszerűen csak annyit mond (valószínűleg jót nevetve magában), hogy: „Erővel meg akartam gazdagodni” (*„En próbaidőn vagyok a költészet műhelyében”*, készítette: Erdélyi Erzsébet–Nóbel Iván, In: *Forrás* 2000/7–8., Kecskemét, 5.).

³⁷ Túri Gábor: *A prózai emléktől a szó csodájáig – vagy még tovább*. In: *Új Symposion* 1976/131., Újvidék, 82.

³⁸ i. m. 96.

³⁹ i. m. 99.

⁴⁰ Vass Éva: *Ritka csúcsok*. In: *Új Symposion* 1977/143., Újvidék, 118.

„1.
öt
tö-
rött
tö-
köt
kö-
tök
nyakadba

2.
öt
tö-
rött
tö-
köt
lö-
kök
eléd”⁴¹

A verset azért idéztem eredeti tördelésében, mert így látható a formai játék is. Ez az írás jól példázza azt, hogy a formai és az eszperente hangjáték (azonos magánhangzókkal mondott szövegek) ebben az esetben fontosabb a tartalomnál. Ide sorolhatjuk még a kötet következő oldalán található írását is, a tördelése megegyezik az előzőével: „két / ősz / bős / hős / csős / főz / 1. mákos rákot / 2. / 3. / 4. / 5. / 6. / 7.”⁴² (*Két csős főz*). Ezek a művek nemcsak befogadói szempontból érdekesek. Az olvasó bármikor folytathatja a megkezdett sorokat, fantáziáján múlik, hogy milyen hangjátékokat, abszurdításokat („mákos rák”) talál ki. Így a befogadó is a költemény alkotójává válhat.

További jellemzője a kötetnek, hogy gyakran ütemhangsúlyos ritmusban szólnak a versek: „forró porba hullik az eper / ha leesnék mi lenne velem? / Gál Teca eldobná a bögréjét / Bandár Tóni csillogó tölcserjét // egy kis tücsök a fülemben ülne / és estélig hegedülne”⁴³ (*Eperfán*), „hinnye hagyma / hinnye tej tök / mindannyian / ide jertök // hinnye hagyma / hinnye vajsomj / hónom alatt / nő a bajsom // hinnye hagyma / hinnye sajtjaj / úgy hiszem hogy / örült baj van // hinnye hagyma / hinnye tej méz / hívjatok egy / híres borbélyt”⁴⁴ (*Hinnye hagyma*).

Ugyanakkor találunk olyan írásokat is, amelyekre Domonkos korábbi műveinek enjambement tördelés-technikája, fragmentált ritmusa jellemző: „ez itt a térkép / ez itt

⁴¹ Domonkos István: *Tessék engem megdicsérni*. Forum, Újvidék, 1980, 44.

⁴² i. m. 45.

⁴³ i. m. 31.

⁴⁴ i. m. 38.

a Duna / ez itt a román / határ / megmutatnám én / folyónk torkolatát / de útlelél nélkül / bottal kezemben / nem léphetem / át a határt⁴⁵ (*Békeharcos*). Az előzőekhez képest ennek a versnek fontosabbak a tartalmi vonatkozásai (illetve ezek határozzák meg a formát). A *határ*, a *kóborlás*, az *utazás* és lehetetlenségének motívuma gyakran előfordul a szerző korábbi és későbbi munkáiban. Találkozni vele pl. a *Kormányeltörésben* c. költeményében („én nem látni sehohatár / én látni új látóhatár⁴⁶) vagy említhetjük *A kitömött madár* és *Via Italia* regényeiben megjelenő sikertelen szökési kísérletek történetét.

Az *Egy utazó naplójából* c. vers felfogható Rimbaud *Részeg hajójának* és Villon *Nagy Testamentumának* a paródiájaként is. A lírai én a felnőttek szempontjából csupa fölösleges tárgyat hagyományoz az államnak: „a városi múzeumra hagyom / coltomat / tár nélkül is megér / egynéhány százast / nem bánom / örökölje az állam⁴⁷, utazása Európában, egészen pontosan Újvidéken indul, s oda is tér vissza, majd kiderül, az egész csak a képzelődő gyerek fejében játszódott le: „Európa. Újvidék. / Újra itthon. / Az ágyamban / egy rozsdás körzöt / és egy jajkefét / akarom mondani / hajkefét találtam⁴⁸. A paródia felől nézve ez a költemény Karinthy Frigyes *Így írtok tőjével* rokonítható. Domonkos tehát e munkákban is tulajdonképpen a korábbi műveinek „transztextuális” poétikáját írja tovább.

De nemcsak tartalmi paródiával találkozhatunk ezekben az írásokban. Vajda Gábor a versek feltűnő rímelését is annak tartja: „A *Tessék engem megdicsérni* anyaga elsősorban abban tér el az utóbbi években írt Domonkos-versektől, illetve abban válik a legfiatalabbak számára is hozzáférhetővé, hogy asszociáció-mozgását mindenekelőtt a rímigény irányítja. Mondanom sem kell: e törekvés nem utolsósorban a hagyományos esztétikai törekvés paródiájaként szolgál, a felnőtt füle tehát ironikus zöngét is társíthat a csengéshez.⁴⁹”

Nem beszéltünk még arról, hogy Domonkos költészetének tagadó vonásai hogyan jelennek meg a gyermekverseiben. Az idézett *Egy világotató naplójából* c. írásban találunk erre utaló sorokat: „szavakkal számokkal / hadilábon álltam⁵⁰, „arra sincs erőm / hogy aláírjam a nevem⁵¹, továbbá a *Havi Jama Hari Krisnában*: „nem tréfa ez / nem is líra / ott jön ni a / szeplős Míra⁵² vagy a kötet címadó versének záró részében: „ha a verset nem mondom végig / tessék engem megdicsérni⁵³ (*Tessék engem megdicsérni*). Ugyanakkor mivel ezek a sorok ironikus szövegkörnyezetben fordulnak elő, egy olyan világban, ahol a gyerek nem a jó diákot idézi, küszködik a tanulással, a szavakkal, számokkal, egyszóval mindazzal, amivel később a versben találkozunk, a fent idézett részletek Domonkos „felnőtt” verseinek a paródiájaként is olvashatók. Ebből

⁴⁵ i. m. 34.

⁴⁶ i. m. 114.

⁴⁷ i. m. 82.

⁴⁸ i. m. 86–87.

⁴⁹ Dr. Vajda Gábor: *Életre Edzés*. In: *Magyar Szó* 1981/XII. 5., 15.

⁵⁰ i. m. 84.

⁵¹ i. m. 86.

⁵² i. m. 72.

⁵³ i. m. 53.

a szempontból tehát a szerző korábbi műveinek versbeszélője a szereplíra⁵⁴ segítségével a saját költészet-tagadó beszédmódját neveti ki. Ezért mondhatjuk azt, hogy Domonkos gyermekversei – akárcsak a korábbi munkái – metanarratív természetűek.

Fontos még megemlíteni a kritika által is részletezett abszurd, groteszk és szürreális elemek szerepét ezekben a költeményekben. Már a címadó vers, aminek a kritika központi szerepet tulajdonított, bővelkedik ilyen kijelentésekben: „ha én pénzt jövök kérni / tessék engem megdicsérni”⁵⁵, „képzeljétek mi történt velem / egész éjjel csukva volt a szemem / úgy aludtam”⁵⁶ (*Képzeljétek*), „hol volt hol nem volt / a klottgatyámon folt”⁵⁷ (*Egy régi fénykép*), „amott a szobavölgyben / állnak a szobahölgyek / előttük a szobafolyón / úszik egy szobahajó”⁵⁸ (*Amott a szobavölgyben*). Ugyanakkor szerintem ezek az állítások csak az ún. „felnőtt” szemszögéből tűnnek abszurdnak, groteszknek vagy szürreálisnak, a versek gyermeki elbeszélői ezeket úgy mondják el, mint a világ legtermészetesebb dolgait. Am hogy melyik olvasat az igaz, az a befogadó elvárási horizontjától függ. Elképzelhető egy olyan nézőpont is, miszerint mind a „felnőtt”, mind a „gyermek” egyformán mulatságosnak találja ezeket „dilidalokat”.

Pedagógiai szempontból ezekben a versekben a negatív példa jelenik meg. Itt az *enfant terrible* gyermekképpel, a „rossz” gyerekkel van dolgunk. Akárcsak Karinthy *Tanár úr kérem!*-jében, a *Bizonyítványom* c. költemény kamasza sem a jegyeire büszke: „bizonyítványom / nem kitűnő / inkább feltűnő / (de ez köztünk maradjon) / mivel tehát tényleg / feltűnő / most eltűnőben vagyok // megyek a letűnő / nap után / feltűnően / árkon-bokron át”⁵⁹. A Lovász Andrea által jogosan megbírált⁶⁰ Komáromi Gabriella szerkesztette könyv szerint: „Pedagógiai szempontból hangsúlyozzuk azt is, hogy a gyermeki irodalom segítségével a gyerek nemzeti identitástudata is fejlődik. A gyermek- és ifjúsági irodalom »leckét ad« magyarságból is. A gyerek olvas, és közben anyanyelvét is tanulja.”⁶¹ Természetesen, Domonkos írásai sem képeznek ez alól kivételt. Ugyanakkor költészetében ez nem didaktikus, direkt módon nyilvánul meg. Pl. a kölykök számára a „magyarság leckénél” érdekesebbek pl. a lányok („azért ugrottam én most / ilyen ócska hasast / mert a parton / a Csíkos Maja szalad”⁶², *Azért*, „állok a padon / nincsn őrgalom / lám / azt beszélék / hogy szeret / egy lány [...] kurta kardomon / napsugár csorog / lám / s untat nagyon / e tantermi / táj”⁶³, *Allok a padon*), a *couleur locale*-t is ironikusan jellemzi („Újvidék az olyan város / minden ablaka lek-város”⁶⁴, *Újvidék*). Költeményeinek gyerekbeszélői nem a nemzeti identitásukra büsz-

⁵⁴ Utasi Csaba ezt a szereplírárt a következőképpen értelmezi: „valamely fiktív lírai én segítségével szervezi alkotássá a gyermeki lélek apró, de csöppet sem jelentéktelen rezdüléseit, amelyek rendszerint metszik az ő világát is.” (i. m. 105.)

⁵⁵ i. m. 52.

⁵⁶ i. m. 71.

⁵⁷ i. m. 25.

⁵⁸ i. m. 13.

⁵⁹ i. m. 64.

⁶⁰ Lásd: Lovász Andrea: *Gyermek – irodalom. Vázlat a Gyermeki irodalom könyv kritikájához*. In: *Új Forrás* 2001/8.

⁶¹ Komáromi Gabriella: *Mi a gyermeki irodalom?* i. m. 11.

⁶² i. m. 65.

⁶³ i. m. 47–48.

⁶⁴ i. m. 7.

kék: „képzeljétek milyen erős vagyok / betörtem egy hatalmas ablakot / kavicssal”⁶⁵ (*Képzeljétek*). Az *Egy világotatózó naplójából* c. versből kiderül, hogy az ágyban ábrándozó kölyök képzeletében az egész világot bejárja, otthonát pedig kietlennek találja (a különböző országokat sokkal színesebben ábrázolja, míg visszatérve szobájába rozsdás körzöt „és egy jajkefét / akarom mondani / hajkefét találtam”⁶⁶). A vers végén szereplő *jajkefe/hajkefe* motívum pedig távolról az *Áthúzott versek* kötet mottójára asszociál: „Elmentem soha többé nem térek vissza elmentem hajat vágatni”. Ezt pedig úgy értelmezhetjük, hogy ugyanaz a kóborló szellem, amely a „felnőtt” írásaiban megmutatkozott, gyermekverseinek alakjait is jellemzi. Az otthon ürességét a *Tessék engem megdicsérni* legnyíltabb talán a *Tél* c. vers fogalmazza meg: „egy zuzmarás téli napon / elámultam egy jégcsapon // hová indultam? tán tejért / a jégcsap a fejemig ért // csak álltam nem jöttek értem / a vastag jégcsapot néztem // üres volt házunk mire hazaértem // üres volt házunk / mire hazaértem”⁶⁷. Ennek a versnek a kérdése már-már metafizikus hiányra, az elhagyatottságra, a hontalanságra utal.

Túri Gábor azt állítja, hogy: „A prózai emlékekben megénekelte üres transzcendencia párjára talált ebben az urbanus civilizáltóság lírai érzékenységben. Az eddigi versek csak a tanyához, a faluhoz való kötődésük által hitelesítődtek, Domonkos gyermekversei egyértelműen városiasak (a nyelvi szférában: városi argó: »alak«, »pali«, »pasas«).”⁶⁸ Túri nem fejt ki részletesen Domonkos gyermekképét, a kritika pedig mintha nem vette volna tudomásul a versek „romlott” gyereket, csak a tiszta, illetve maximum a rossz kölyökkel (Vajda Gábor), kamasszal foglalkozott. *A Duna* c. műben viszont találkozunk egy cinikusnak tűnő nevetéssel is: „szutykos a Duna lám hehehe / olajos sáros a fenéke // megtelt mint a szemeteskosár / híd alatt hever a vén klosár // hébe-hóba átlöttyen a gáton / kódorog a pincéken utcákon // vagy hullámszik mint szélben a haj / úszkál benne sok gumicsizma-hal // hiába minden eső nap hó / nincs benne már csík se kagyló”⁶⁹. Amennyiben azt a bizonyos „hehehe”-t nemcsak rímászociációknak vesszük (vö. Vajda Gábor), akkor e versmondó gyerek hasonlít a Skatulya Mihályra támadó gyerekbanda valamelyik suhancára (*A kitömött madár*). Avagy az erkölcsileg romlott „felnőtt” világ, amelynek „Istene halott” (Nietzsche), hat a gyerekre is. Ezért ahhoz, hogy a gyermek megváltozzon, e versek alapján először a nevelőnek kell átalakulnia, pozitív példát mutatnia. Noha a *Tessék engem megdicsérni* kötet gyermekképét nem ez a vonás uralja, némely verséből tagadhatatlanul ez az arc is megkonstruálható.

A fenti állításokkal nem az volt a szándékom, hogy megtagadjam a gyermekirodalom egyik jellemzőjét, a pedagógiai szempontot. Egyetérték Lovász Andrea azon nézetével, hogy: „[...] nem lehet megkerülni azt a tényt sem, hogy a gyerekirodalmi munkák nemcsak esztétikai aspektusból tárgyalandók, hanem létezik fejlődéslelektani és pedagógiai aspektusuk is.”⁷⁰ Domonkosnál is találunk nevelői célzatú szöveget: „állj! kiáltott kövérke / fejünk igen törekeny / megvárjuk míg zöld fény gyullad / a villany-

⁶⁵ i. m. 71.

⁶⁶ i. m. 87.

⁶⁷ i. m. 21.

⁶⁸ i. m. 82.

⁶⁹ i. m. 9.

⁷⁰ Lovász Andrea: *Gyermek – irodalom*. In: *Forrás* 2000/12, Kecskemét, 91.

rendőr szemében⁷¹ (*Mendegélt két legényke*), de a didaktikai réteg csupán egy a sok közül, s korántsem meghatározó, direkt. A pedagógiai elvárással elsősorban azon a ponton vitatkozom, hogy amennyiben egy ideális jó diákot, s ezáltal homogén gyermekképet kér számon az alkotásokon, akkor torzítja a differenciált gyermekképet és ennek összetett világát, nem is beszélve arról, hogy egy olyan kanonizációs folyamatot indít el, amelyből Karinthy Frigyes, Molnár Ferenc és a gyermekek kedvencétől, Weöres Sándortól kezdve sok alkotó írása – moralizáló alapon – kiszorulna a gyermekirodalom köréből.

Vásott kölykök

Pukánszky Béla a könyvében felülírja a reformpedagógus Ellen Kay nézetét a 20. századi gyerekről. Eszerint: „A svéd reformpedagógus-publicista patetikus stílusban felvázolt jövőképét ma már nyugodtan megvalósulatlan vágyálmok körébe sorolhatjuk. A mögöttünk álló viharos évszázad egészében véve sokkal ellentmondásosabb volt annál, hogysem egyértelműen a diadalmaskodó gyermekkultusz időszakának nevezhetnénk.”⁷² Ugyanakkor Pukánszky nem vitatja a reformpedagógia szerepét a gyerekkor történetében: „Az »új gyermek« és a számára felállítandó »új iskola« ideája tehát racionális és mitikus elemekből szerveződött egésszé.”⁷³ S noha azóta lényegében változtak a nevelési szokások, a Rousseau-ra visszatekintő gyermekkép („a gyermek erkölcsi értelemben jónak, ártatlannak születik, s csak a társadalom hatására válik romlottá.”⁷⁴) egészen a hatvanas években jelentkező posztmodern pedagógiai irányzatokig erősen tartotta magát az olyan demitologizáló irányzatok mellett is, mint pl. a behaviorizmus vagy a freudizmus (negatív mitológia, miszerint a gyerekkorra vezethető vissza a szorongásaink forrásvidéke).

A „metanarratívák trónfosztásával” (J. F. Lyotard) pluralista kutatási irányzatok kerültek egymás mellé. Pukánszky ezt úgy jellemzi, hogy: „Talán a »posztmodern kor« tudható be, hogy úgy tűnik: vége a gyerekséggel kapcsolatos kizárólagos magyarázatoknak, a jól elhatárolható és egymást tagadó paradigmáknak.”⁷⁵ Felerősödtek a szociológiai vizsgálatok, s ezáltal új paradigmákkal bővült a gyerekkor története. Pl. átértékelődnek a hagyományos gyermekképek: „a dionüszoszi [a középkorra visszatekintő ördögi gyermekkép, amely még az *enfant terrible*, a rossz gyermek elnevezést is kapja] egy olyan társadalmi struktúrában érvényesülő gyermekfelfogás, amelyben a külső szabályok, normák uralkodnak az emberek életét, és ezáltal a társadalom tagjai kevésbé különböznek egymástól.”⁷⁶ Ezzel szemben az apollói (ártatlan) gyermek „egy olyan társadalomban él, amelyben a szabályok, elgondolások, vélekedések diffúzabbak, az emberek jobban különböznek és különbözhetnek egymástól, és így értéke van az

⁷¹ i. m. 26.

⁷² Pukánszky Béla: *A „Gyermek évszázada”? In: A gyerekkor története.* Műszaki, Bp., 2001, 169.

⁷³ i. m. 168.

⁷⁴ i. m. 170.

⁷⁵ i. m. 188.

⁷⁶ Golnhofer Erzsébet – Szabolcs Éva: *A gyerekkor kutatása új megközelítésben.* In: *Műhely (Gyermek különszám)* 1999/5–6., Győr, 178.

individualitásnak. Az egyéni jelleg kifejeződésének egyik módja gyermek különbözőségének bemutatása”.

A recepció-történet nem említi, hogy Domonkos műveiben többnyire fiúkkal találkozunk, lányokkal csak elvétve (ezt a könyvek illusztrátorai is megerősítik, hisz képeiken döntő többségben fiúkat láthatunk). A *Tessék engem megdicsérni* gyermekképe értelmezésében egy olyan kamaszt mutat, amely szembeszegül a társadalmi normáknak, nem megy iskolába, mindent kitalál, csak ne kelljen tanulnia. Vajda Gábor szerint ez a kötet: „Általában olyan témákat dolgoz fel, amelyek a hagyományos gyermekirodalom erkölcsi szempontjából tabunak tekintendők. A rossz tanulók lelkivilágát érzi magához közel [...]”⁷⁷. Ebből a szempontból Domonkos kötete a *dionüszoszi* gyermekvilág társadalmát idézi, amelyet normák és szabályok jellemeznek. Ugyanakkor apollói jellege is van, mert a tabusértő magatartásának köszönhetően kidomborodik az egyénisége.

Bence Erika a *Tessék engem megdicsérni* kötet központi gondolatát a gyermek-felnőtt ellentétben látja⁷⁸, ugyanakkor nem veszi figyelembe azokat az írásokat, amelyek összemoszák ezt az erősnek látszó határt. A *Duna* c. vers kapcsán beszéltem a „romlott” kölyökről, amely nem sokban különbözik az őt körülvevő „romlott” felnőttektől. Ezt a verset úgy is értelmezhetjük, hogy jól példázza a „gyermek eltűnéséről” szóló posztmodern elméletet (Marie Winn és Neil Pottsman): „»Nem sok kétség férhet ahhoz, hogy a hatvanas évek óta a gyerekek – minden korábbinál sokkal jobban – hasonlatossá váltak a felnőttekhez. A mai gyerekek nemigen látszanak gyerekeknek: a ruhájuk, a beszédstílusuk, az ismereteik és a mindennapi viselkedésük mind ezt bizonyítja.« [...] Neil Pottsman ezzel szemben megfordítja a képletet, amikor »gyermekszinten megrekedt felnőttek« korszakáról beszél. [...] Olyan emberekről, akik a vizuális forradalom, a sok tv-show és -reklám hatására gyermeki szintre esnek vissza, vagy nem is fejlesztik ki magasabb értelmi és emocionális képességeiket.”⁷⁹

Domonkos esetében találkozunk olyan gyermekekkel is, akik élesen különböznek a felnőttektől⁸⁰. A címadó verset például nevelési „programnak” is felfoghatjuk: a versbeszélő büntetés helyett dicsérettel való nevelést kér magának. Ebből a szempontból önérvényesítő gyermeknek (Benjamin Spock) tűnik. Ez a kép megfelel a szociológia által vizsgált gyermekfelfogás egyikének is: „A gyermekekre úgy kell tekintenünk, mint akik aktív résztvevői, meghatározói saját társas életüknek, a körülöttük élőknek; nem passzív alanyai a társadalmi folyamatoknak”⁸¹. Domonkos ebben mintha József Attila egyik korai versének gyermekképét folytatná: „De szeretnék gazdag lenni, / Egyszer libasültet enni, / Jó ruhába járni kelni, / S öt forintér kuglert venni. // Míg a cukrot

⁷⁷ i. m. 15.

⁷⁸ Vö. Bence Erika: *Előkép és utótörténet*. In: *Híd* 2000/8., Újvidék, 552–556.

⁷⁹ Idézi: Pukánszky: i. m. 188–189.

⁸⁰ Ezt bizonyítja Bence Erika is: „A külső világ mechanizmusa és a gyermeklét gazdag belső terei közötti antagonizmus legerőteljesebben azokban a versekben válik érzékelhetővé, melyek a gyermeki képzelet szabad áramlásának (pl. *Újvidék, Amott a szobavölgyben, Tenger, vize sós, Kisbalta nagybalta, A szél legjobb barátja*) kifejeződése, vagy amelyekben a haszonelvűségtől mentes gyermeki alkotókedv szegül szembe a szavakkal, hoz létre egy különleges nyelvi-asszociációs hálót (pl. *Öt töröt tőköt, Két csósz főz*), amelyet csak az a felnőtt fejthet meg, aki nem veszítette el gyermekkorát.” (i. m. 554.)

⁸¹ i. m. 177.

szopogatnám, / Új ruhámat mutogatnám / Dicsekednék fűnek fának, / Mi jó dolga van Attilának.”⁸²

Ugyanakkor Domonkos kötetének ironikus hangvétele következtében verseinek nevelési célzatát és antipedagógiai tulajdonságait nem kell túlzottan komolyan venni, hiszen csak irodalomról van szó, szereplőről, fikcióról. Ezért az ún. „valóságra” vonatkozó olvasatokat e kötet kapcsán óvatosan, illetve az ironia szempontjából könnyedén kell kezelnünk.

Összegezve Domonkos gyermekverseivel kapcsolatos észrevételeimet, a *Tessék engem megdicsérni* nem a kívülről beszélő bölcs felnőtt pozíciójából szól az olvasóhoz, hanem a Weöres Sándor-i hagyományt folytatva, a gyermeki énnel azonosulva szól a befogadóhoz, „vagyis vállalva az ő világát, szemléletét, s egyben le is vonva azokat a versbeli konzekvenciákat, amelyek e felfogásból származnak”⁸³. Ennek következtében differenciált gyermekképet nyújtanak a művei, a kötet verseinek színvonalát pedig mi sem bizonyítja jobban, hogy egyaránt szólnak gyermeki és felnőtt olvasókhoz is.

⁸² József Attila: *Kedves Jocó!*, In: *József Attila költeményei*. Helikon, Bp., 1990, 5.

⁸³ Szeli István: *Domonkos István: Tessék engem megdicsérni*. In: *Híd* 1977/5, Újvidék, 673.